

AMİSOS / AMISOS

Cilt/ Volume 10, Sayı/ Issue 18 (Haziran/ June 2025), ss./ pp. 102-129
ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230
DOI: 10.48122/amisos.1667213

Özgün Makale/ Original Article

Geliş Tarihi/ Received: 28. 03. 2025
Kabul Tarihi/ Accepted: 28. 06. 2025

KAPUÇINLERİN MARDİN’DEKİ MİSYONERLİK FAALİYETLERİ VE YAPILARI: KİLİSE, MANASTIR, HASTANE VE OKUL

CAPUCHIN MISSIONARY ACTIVITIES AND BUILDINGS IN MARDIN: CHURCH, MONASTERY, HOSPITAL AND SCHOOL

Neslihan KAYA*

Öz

Osmanlı İmparatorluğu’ndaki ilk Katolik misyonerlik faaliyetleri, başta Fransa olmak üzere İspanya ve İtalya’nın desteğiyle 17. yüzyılın başlarında Fransiskanlar ve Kapuçinler tarafından başlatılmıştır. Bu doğrultuda Kapuçin misyoner rahipleri, 17. yüzyıl ortalarından itibaren Mardin’e gelerek Süryani, Keldani ve Ermeni Hristiyan topluluklarını Katolikliğe yönlendirme amacıyla faaliyet göstermiş; cemaatlerini Roma (Vatikan) Kilisesi’ne bağlamayı hedeflemişlerdir. Kapuçinler, Mardin, Diyarbakır ve Urfa olmak üzere üç merkezde etkinlik göstermiştir. Mardin’de ise günümüzde I. Derece Kentsel Sit Alanı içinde yer alan Latifiye Mahallesi’nde kilise, manastır, okul ve hastane gibi yapılar inşa edilmiş; rahip ve rahibelere ait yapılarla bölgenin dini ve sosyal yapısında etkili olmuşlardır. 1915 yılına kadar süren bu faaliyetlerin ardından yapıların büyük bir kısmı yol yapım çalışmaları sırasında yıkılmış; günümüze yalnızca zemin ve birinci kattan oluşan bir okul binası ulaşabilmiştir. Bu yapının teras katına açılan güney cephesindeki giriş kapısında Latince ve Arapça kitabeler ile Katolik sembolleri yer almaktadır. Söz konusu yapı, Kapuçin varlığının günümüze ulaşan tek somut örneği olarak kabul edilmekle birlikte, ileride yapılacak araştırmalarda başka yapılara da ulaşılması mümkündür.

* Sorumlu Yazar/Responsible Author: Dr., Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (IFEA), İstanbul/Türkiye. E-Posta: neslihan_kaya47@hotmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8401-6306>

Bu çalışma, Kapuçinlerin Mardin'de yürüttüğü misyonerlik faaliyetlerini kronolojik olarak ele almakta; bu kapsamda inşa ettikleri dini ve eğitim yapılarının tarihsel ve mimari süreçlerini incelemektedir. Tespit edilen okul binasının mimari tarihçesi, plan ve cephe özellikleri ile süslemeleri değerlendirilmekte, bölgedeki benzer yapılarla karşılaştırmalar yapılmaktadır. 1853 ile 1918 yılları arasında çekilen fotoğraflar ve arşiv belgeleri, günümüze ulaşamayan yapıların varlığına ışık tutarak misyonerlik faaliyetlerinin mekânsal boyutunu ortaya koymaktadır. Konuya dair akademik alanda bugüne dek detaylı bir inceleme yapılmamış olup, bu çalışma Kapuçin misyonuna ait yapılar ve faaliyetleri kapsamlı biçimde ele alan ilk araştırma olma niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Mardin, Kapuçinler, Katolikleşme, Misyonerlik Faaliyetleri ve Yapıları, Okul Binası.

Abstract

The first Catholic missionary activities in the Ottoman Empire were initiated in the early 17th century by the Franciscans and Capuchins, with support mainly from France, but also from Spain and Italy. In this context, Capuchin missionary priests arrived in Mardin from the mid-17th century with the aim of converting the local Syriac, Chaldean and Armenian Christian communities to Catholicism and bringing them into the Roman (Vatican) Church. The Capuchins were active in three main centres: Mardin, Diyarbakır and Urfa. In Mardin, they built churches, monasteries, schools and hospitals, particularly in the Latifiye district, which is now a first-class urban conservation area. These buildings, along with those used by priests and nuns, had a significant impact on the religious and social fabric of the region. After the end of their activities in 1915, most of these buildings were demolished to make way for roads, and only a school building, consisting of a ground floor and a first floor, has survived to the present day. On the southern façade of this building, which opens onto a terrace, Latin and Arabic inscriptions and Catholic symbols can be seen above the entrance. Although this structure is considered to be the only tangible remnant of the Capuchin presence in the region, future research may reveal other buildings.

This study examines the Capuchin missionary activities in Mardin chronologically and analyses the historical and architectural development of their religious and educational structures. It evaluates the architectural history, plan, facades and decorative features of the identified school building and compares it with similar structures. Photographs taken between 1853 and 1918, together with archival documents, shed light on buildings that no longer exist and reveal the spatial dimension of missionary work. As there has been no comprehensive academic research on the subject to date, this study represents the first in-depth investigation into the architectural and historical legacy of the Capuchin mission.

Keywords: Mardin, Capuchins, Catholicization, Missionary Activities and Buildings, School Building.

1. Giriş

Kapuçinler, 17. yüzyılın ortalarında Mardin'e gelerek Süryani, Keldani ve Ermeni Hristiyan toplulukları arasında Katolik misyonerlik faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Zamanla misyonlarını genişleten Kapuçin rahipleri, eğitim, sağlık ve dini hizmetler sunmak amacıyla şehirde hastane, okul, kilise ve manastır gibi çeşitli yapılar inşa etmişlerdir. Bu çalışma, Kapuçin rahiplerinin Mardin'deki misyonerlik faaliyetlerini kronolojik bir çerçevede ele alarak, inşa ettikleri binaların tarihçesini, mimari ve plan özelliklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle okul binasının geçirdiği onarım ve restorasyon süreçleri değerlendirilecek, yapının cephe ve süsleme düzeni detaylandırılacaktır. Ayrıca, günümüze ulaşamayan hastane, kilise ve manastır kompleksi ele alınarak, bu yapıların yıkımı ve geride bıraktığı izler tartışılacaktır.

Çalışmanın sonunda, Mardin'deki Kapuçin rahiplerinin inşa ettiği yapılar, dönemin mimari anlayışı ve kentsel dokuyla ilişkisi bağlamında, aynı dönemde inşa edilen diğer dini ve sivil yapılarla karşılaştırmalı olarak değerlendirilecek; ayrıca, misyoner faaliyetlerinin bölgedeki etkileri genel bir çerçevede ele alınacaktır.

2. Kapuçinlerin Mardin'deki Misyonerlik Faaliyetleri

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk Katolik misyonerlik faaliyetleri, başta Fransa olmak üzere İspanya ve İtalya'nın desteğiyle 17. yüzyılın başlarında Fransiskenler ve Kapuçinler tarafından başlatılmıştır. Fransa'nın Osmanlı ile geliştirdiği kapitülasyonlar, Kapuçin misyonerlerinin Osmanlı topraklarında daha serbest hareket etmelerini sağlamış ve bu sayede Fransız Kapuçinler, 17. yüzyılda Peder Joseph du Tremblay'nin rehberliğinde Katolikliği yaymak amacıyla bölgelere girmeye başlamışlardır. Ancak, 19. yüzyılın başlarında, Fransız Kapuçinlerin yerini İtalyan Kapuçinler almış, yaklaşık 1850'de ise İspanyol Kapuçinler bu misyonu devralmıştır¹.

1630'lu yıllarda Kapuçin rahiplerinin Mardin'e gelerek, burada yaşayan Ermeni, Süryani ve Keldani Hristiyan cemaatlerini Katolikleştirmeyi ve onları Roma (Vatikan) Kilisesi'ne bağlamayı amaçladıkları bilinmektedir. Bu süreçte, Peder Yuhanna Sanmanış 1641 yılında Mardin'e gelerek², Roma Kilisesi'ne, Patriark Joseph I'in en büyük düşmanı olan Nasturi piskoposu Egamaon'u katmak için büyük çaba harcamıştır. Egamaon, sonunda Roma'nın çağrısına yanıt vererek Nasturilerin hatalarını terk etmiş ve basit bir rahip olarak yaşamayı tercih etmiştir. Zamanla gerekli bilgi ve niteliklere sahip olarak, Mardin'deki Katolik Keldanilere liderlik etmek üzere atanmıştır. Bu atama, dönemin misyonerlerinin şehirdeki talebi doğrultusunda gerçekleştirilmiştir ve bu gelişme, Kapuçinlerin misyonerlik faaliyetlerinin başarısını pekiştiren önemli bir adım olmuştur³.

1670'lerde, Kilise adıyla bilinen Timothée (Timoteo Agnellini) ya da Humayli Ibn Dacfi Karnûsh, Diyarbekir kökenli Süryani bir rahip olup, Kapuçin rahipleri tarafından Katolikliğe döndürülmüştür. Karnûsh, Mardin'deki inananlar tarafından şehir başpiskoposu olarak seçilmiştir. 1687 yılında, Mardin'de ikinci bir Süryani Katolik metropoliti olarak Athanase Safar ortaya çıkmıştır. Daha önce Pers'te misyonerlik yapan Safar, ardından Halep'te eski Fransa konsolosu ve Babil'in Latin piskoposu François Piquet adına Paris'te görev almıştır. Bu dönemde, Mardin doğumlu Ermeni Makdasi Murad'ın oğlu olan Melkun Tazbaz(1654-1716), Katolik dininin öğretilerini almış ve Roma'daki Propaganda okuluna gönderilmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra, 1700 yılında rahip olarak kutsanan Melkun Tazbaz, Mardin'e geri dönerek Ermeni mezhepçi halkını Katolikliğe dönüştürmek için aktif bir şekilde çalışmıştır⁴.

1702 yılında, Diyakoz (Şammas) Elia ibn al-Qisr adında bir Süryani, Mardin Kırklar Kilisesi'nde vaiz olarak görev yapıyordu ve Melkun Tazbaz'ın misyonerlik çalışmalarına katılmaya başlamıştır. Başlangıçta, Katolikler, Ermenilere ait Surp-Kéwork Kilisesi'ni terk etmenin daha doğru olacağına karar vererek, Mardin'in batısındaki harabe haldeki Azize Barbara (Sainte-Barbe) Kilisesi'ne taşınmışlardır. Bu kilise temizlenip onarıldıktan sonra, orada kutsal ayinler yapılmaya başlanmış ve Katolikler, günah çıkarmak, komüniona katılmak ve ibadet etmek için buraya akın etmişlerdir⁵. Ancak, Ermeniler, Melkun Tazbaz'a karşı amansız bir savaş açmışlar ve onu Türkler tarafından tutuklayarak İstanbul'a götürmüşlerdir. Burada 1717 yılında korkunç bir zindanda hayatını kaybeden Melkun Tazbaz, Mardin'de bugün tamamen Katolik olan Ermeni halkı tarafından büyük bir saygı ile anılmakta ve inancının izinden gidenler tarafından derin bir bağlılıkla hatırlanmaktadır⁶.

¹ Constant 1931, 103.

² Armalto 1993, 35.

³ D'Assise 1900, 320.

⁴ Scheil 1896, 45-47; D'Assise 1900, 320 ; Vartanuş 1999, 241.

⁵ Scheil 1896, 56.

⁶ D'Assise 1900, 320.

İstanbul'dan gelen bir fermanla, Kapuçinlerin Mardin'de kalışlarına izin verildi. Bu misyonerler, dil öğrenmiş ve tıbbi bilgilerini uygulayarak, aynı zamanda inanç propagandası yapmayı amaçlayan Kapuçinlerdi. Yeni kurulan bu misyonu sürdürmeyi hedefleyen Kapuçinler, Mardin'deki Cogia (hoca) Elias Sciaddi'nin evini satın aldılar. Bu ev, P. Angélique de Lorette'nin 1827 yılında kaldığı, burada Antoine Samhiri ile ilk konferanslarını düzenlediği ve daha sonra inancın savunucusu olan Süryani'ye ait bir evdi. Şehrin Hristiyan bölgesinin tam merkezinde yer alan bu ev, zamanla bir manastıra dönüştürülerek, misyonerlik faaliyetlerinin merkezi haline gelmiştir⁷. Kapuçinler burada, hem dini eğitim verirken hem de toplumla iç içe çalışarak, yerel halk arasında Katolik inancını yaymayı sürdürmüşlerdir.

“Annales de l'Association de la propagation de la foi” da aktarılan bilgilere göre, 1829 yılında Diyarbakır'dan Mardin'e varıldığında, Ermeni Başpiskoposu Peder Joachim (Hovakim?) Candile, bölgedeki Hristiyan cemaatin önde gelen isimlerinden Codja (hoca?) Elias'ın (İlyas) tarafından, valinin emriyle, yıllardır terk edilmiş olan Mardin'deki Carmes-Déchaussés misafirhanesinin el konulduğu haberi verilmiştir. Ancak bahsi geçen misafirhanenin, sahip olduğu tapular sayesinde doğrudan Fransa'nın koruması altına girmekteydi. Bunun üzerine, valinin yanına gidilmiş, en geçerli mülkiyet belgeleri sunularak söz konusu misafirhanenin iadesi sağlanmıştır. Ancak, valinin daha sonra para hırsıyla bu mülkü tekrar ele geçirmeye çalışabileceği endişesiyle yeniden yanına gidilmiş ve saygın bir Süryani rahibini ona tanıtılmıştır. Bu rahip, söz konusu mülkün koruyucusu olarak atanmış ve valiye, misafirhanenin güvenliğinin ve düzeninin onun tarafından sağlanacağına dair güvence verilmiştir⁸. Böylece, hem misafirhane Fransa'nın koruması altına alınmış, hem de yerel halkın güvenini kazanarak, Fransız misyonunun bölgede kalıcı olmasını teminat altına alınmış görünmektedir.

1838 yılında Mardin'e iki Kapuçin rahip gelmiştir⁹. 1841 yılına kadar Kapuçin misyonerleri Mardin'de hızla faaliyetlerine devam ediyordu¹⁰. Peder Benoit Planchet, 1848'de misyon yönetiminden ayrıldıktan sonra Lübnan'ın Zahlé şehrinde papazlık yapmaya başlamıştır. Roma'daki Propaganda Fide Kongregasyonu, onu Mezopotamya ve Kürdistan için pro-délégué (temsilci) ve pro-vicaire apostolique (havariler vekili) olarak atamıştır. Aslında onu doğrudan piskopos yapmayı planlıyorlardı. Görevine başlamak için, kendisine eşlik etmesi amacıyla Peder Jean-Baptiste Laborde'ü seçmiş ve 1850 yılı Mayıs ayında yola çıkarak Mardin'e ulaşmışlardır. Mardin'deki Kapuçin rahipleriyle bir ay boyunca evlerinde kalmışlardır¹¹. Ardından Jean-Baptiste Laborde, Midyat'a gitmeye karar verdi ve Süryani Ortodoks Piskopos Zeytun'un (Zaitoun) ziyaretinin ardından burada bir Katolik kilisesi inşa edilmiştir¹². Bugün bu kilise, Midyat'ın kentsel sit alanı içinde yer alan Işıklar Mahallesi (Çalme) Mahallesi'nde harabe halinde bulunmaktadır. Midyat'ta bir kilise ve okul¹³ açan, başında duran bu Kapuçin rahip, 6 yıl boyunca burada çalışmalarını sürdürdü. Ancak, Süryani cemaat liderlerinden Safar tarafından büyük zulme uğramıştır¹⁴. Midyat'tan ayrılmaya zorlanmış ve Mardin'deki Kapuçinlere sığınmıştır¹⁵.

1850'de Mardin'deki Katolik Ermeniler, üç binden fazla kişilik bir cemaat oluşturuyor ve en dindar topluluk olarak kabul ediliyordu. Onların Katolikliğe geçişleri, Mardinli bir

⁷ Piolet 1900-1903, 284.

⁸ *Annales de l'Association de la Propagation de la Foi*. 1830, 59.

⁹ Armalto 1993, 36.

¹⁰ D'Alençon 1902, 139.

¹¹ Jullien 1898, 215-217.

¹² Jullien 1898, 218.

¹³ Jullien 1898, 249.

¹⁴ Jullien 1898, 253.

¹⁵ Jullien 1898, 256.

propagandacı sayesinde gerçekleşmiştir¹⁶. Bu kişi, Tazbaz ailesinden olan Melkun Tazbaz ve yaklaşık yüzyıl önce onları sapkınlıktan kurtaran biri olup, Roma'nın seçimiyle onların ilk piskoposu olmuştur¹⁷. 1853 yılında yapılan seçimde, piskoposlar oy birliğiyle Mardin Piskoposu Antoine Samhiri'yi patrik olarak seçtiler. Bu seçim, onun üstün meziyetleri ve Mezopotamya'daki Süryanilerin sert saldırılarına karşı Katolik inancını savunmadaki gayreti nedeniyle yapılmıştır. Süryaniler, onun Katolik Kilisesi'ne dönüşünü affetmemişlerdi. Yeni patriğin eski piskoposluk merkezinden uzaklaşmaması gerektiği düşünülerek, kilise yetkilileri, patriklik merkezinin Katolik Süryaniler ve ayrılmış kardeşleri Süryanilerin ortasında bulunan Mardin'e taşınmasını Kutsal Makam'dan talep etti. Kutsal Papa, Peder Planchet'in yürekten arzuladığı bu nakli tamamen onayladı. Antoine Samhiri(ö. 1864), hayatının sonuna kadar Mardin'de ikamet etti¹⁸.

Lycklama à Nijeholt, Mardin'e yaptığı ilk ziyaretini anlatırken şunları belirtmiştir: 1860'ların ortalarında, şehre ilk geldiğinde, kadı evine oldukça yakın bir konumda bir manastırda yaşayan Fransız Kapuçin rahiplerini ziyaret etmiştir. Doğudaki diğer din adamları gibi son derece nazik olan bu rahiplerle görüşükten sonra, küçük bir sarayda ikamet eden kaymakamı ziyaret etmiştir¹⁹.

Kapuçin Misyonerleri, Mardin, Diyarbakır ve Urfa olmak üzere üç merkezde görev yapmaktadır. 1 Nisan 1869'da, Marcianopolisli Başpiskopos Peder Nicolas Castells, Mardin'de ikamet etmekte ve Mezopotamya'daki havari piskopos vekilliğini yürütmektedir. Misyonun en acil ihtiyaçlarından biri, bu şehirde bir katedral inşa edilmesidir. Ancak bu inşaat şu an için imkansız görünmektedir. Nicolas Castells'in ikametgâhı Mardin'dedir ve burada, misyonun acil ihtiyaçlarından biri olarak katedralin inşa edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak, misyonerlerin mali zorlukları nedeniyle bu inşaat henüz gerçekleştirilememiştir. R. P. Fortuné şöyle yazmaktadır: "Boşuna uğraştık, bir ev satın almak için; ancak sadece talep edilen bedeli bulamadığımız için değil, aynı zamanda Türk olan ev sahipleri, bu evi gerçek Tanrı'nın tapınağına dönüştürmekten korktukları için satışa yanaşmadılar." Mevcut kilise, nüfus için çok dar olup, insanlar sıkça yapılan vaazlara ve eğitime katılmak istemektedirler. Ayrıca, Tanrı'ya ibadet etmek için yeterli saygınlık da sunmamaktadır. Nicolas Castells, burada hiç papalık töreni yapamamıştır. Bundan dolayı, bu evin satın alınması artık kaçınılmaz hale gelmiştir. Castells, başka bir seçenek olmadığını görerek bu evi on beş bin frank bedelle satın almıştır; bu miktar, sahip olduğu her şeyi aşmaktadır. Ancak geri adım atmak mümkün değildi, çünkü Protestanlar, her zaman Katolik misyonlarını küçültmek için yeni yollar aramakta ve bu evi almayı, bizim kalıcı bir kiliseye sahip olma umudumuzu yok etmeyi planlamaktadırlar. Katolik nüfus, bu kiliseyi istemekte ve ısrarla talep etmektedir²⁰.

Bu kilisenin inşasını daha da acil kılan bir diğer etken, artık doğru inanca dönen sapkınların yanı sıra, hatalarından kurtulmaya niyetli olanların sayısının artmasıdır. Misyonerlerin faaliyet gösterdiği beş şehirde otuz binden fazla insan yaşamaktadır; 1867 yılı boyunca, Kapuçinler bir buçuk bin kişiyi vaftiz etmiş ve çok sayıda kişiyi katolik inancına yönlendirmişlerdir. Bu halkın, cahil ve oldukça geniş olan bu bölgelerde eğitilmesi için kiliselere ve okullara büyük ihtiyaç duyulmaktadır, çünkü bu halk çok fazla bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Kiliselerin güzelliği ve törenlerin ihtişamı, onlara Katolik gerçeğini duyurma fırsatı sağlayarak bu halkı etkileme konusunda önemli araçlardır. Bu ülkelerdeki Katolikler, özellikle üç farklı ritte toplanmaktadır: Keldani, Ermeni ve Süryani; bunlar oldukça azınlıktadır. Zamanla, dönüşümler gerçekleştikçe, yeni dindaşlar hangi rite katılacaklarına karar vermek

¹⁶ Jullien 1898, 217.

¹⁷ Jullien 1898, 218.

¹⁸ Jullien 1898, 226-227.

¹⁹ Nijeholt-Martinus 1872, 217.

²⁰ *Annales Franciscaines*. 1869, 285.

zorunda kalmaktadırlar. Çoğu Latin ritini tercih etmektedir, ancak misyonerler, onları yalnızca Propaganda Fide Kongresi'nin izniyle bu rite kabul edebilirler; bu izin genellikle zor alınır çünkü Doğu ruhban sınıfı, bu durumu hoş karşılamaz ve kısa süre içinde kendi cemaatleri de bu durumdan rahatsız olur. Harput, Malatya, Midyat ve diğer bölgelerde de dönüşümler önemli sayılardadır. Misyonun yedi okulu bulunmaktadır ve bunların bakımı, halkı cahillikten kurtarmak için misyonerlerin en güçlü şekilde mücadele etmelerini sağlamak açısından oldukça önemlidir. Bu okullar, halkı sapkın inançlardan arındırmak için en etkili araçlardan biridir. Bu okulların tüm masrafları Misyon tarafından karşılanmakta ve yıllık harcama yaklaşık üç bin frank civarındadır. Bu okullarda elde edilen başarılar, bazı okulların büyütülmesi ve yeni okulların açılmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Ancak ne yazık ki, şu ana kadar Misyon'un kaynakları bu tür yatırımlara izin vermemiştir. Peder Castells, Mardin'deki kilisenin inşası için gerekli araziye satın almak amacıyla borçlanırken, aynı zamanda aynı şehirdeki, yüzün üzerinde öğrencisi bulunan okul için de daha uygun bir yer sağlamak zorunda kalmış ve bu nedenle borcunu daha da artırmıştır. R. P. Fortuné şunları yazmaktadır: “Başka türlü yapmak imkansızdı, çünkü her yerde çok dar yerlerde bulunuyoruz²¹”.

Diğer yandan, din adamlarının yaşadığı ev o kadar yetersizdir ki, yerli ve yabancı herkes, misafirlerimizi ağırlayacak bir odamızın bile olmamasına hayret etmektedir. Nicolas Castells'in kendisi bile, başpiskopos ve apostolik delege olmasına rağmen, yalnızca son derece mütevazı bir Kapuçin hüccesine sahiptir ve bu oda en basit süslemelerden bile yoksundur. Bu durum, bazı masraflardan kaçınmayı gerektiğini açıkça göstermektedir. İster uygun bir küçük kilise edinmek, ister çocuklarımız için daha geniş bir okul inşa etmek ya da en azından Nicolas Castells için tamamen gösterişsiz daha insanca bir barınak sağlamak olsun, bu ihtiyaçlar göz ardı edilemez. Bu misyonun Katolik okullarını daha da önemli kılan bir diğer unsur, Protestanların bölgede yürüttüğü yoğun faaliyetlerdir. Çok sayıda kitap dağıtarak ve çeşitli okullar açarak burada etkin bir şekilde varlık göstermektedirler; örneğin, yalnızca Harput şehrinde yedi okulları bulunmaktadır. Kutsal Propaganda Kongresi, sapkınlığa karşı güçlü bir rekabet oluşturabilmek amacıyla, Peder Castells'den Katolik okullarının sayısını artırmasını istemiştir. Bu rekabetin başarılı olması zor olmayacaktır, ancak kaynak yetersizliği, bu değerli piskoposun tüm iyi niyetine rağmen ilerlemeyi engellemektedir. Peder Castells, Marcianopolis Başpiskoposu unvanına yükseltilmiş ve Kutsal Baba tarafından Babil Diyosezi Latin Yönetimi'nin idarecisi ile Mezopotamya, Fars, Alt Ermenistan ve Kürdistan'daki Apostolik Delege olarak atanmıştır²². Aralık 1867 itibarıyla, Mardin, Diyarbakır ve Urfa'daki misyonlarda toplam yedi okul faaliyet göstermektedir²³.

Peder Amanton'un ardından, aynı misyonun yöneticisi olarak 19 Haziran 1866'da seçilen ve 7 Eylül 1873'te Mardin'de vefat eden Barselonalı Kapuçin rahibi, İtalyan asıllı ve Marcianopolis unvanlı başpiskopos Peder Nicolas Castells göreve geldi²⁴. Castells, yirmi altı yıl önce Mardin'e geldiğinde, Misyonun Apostolik temsilcisi olarak ilk icraatlarından biri bir erkekler okulu açmak oldu. Bugün yaklaşık yüz öğrencisi bulunan bu okulda, öğretmen yıllık 250 frank maaş almaktaydı. Kısa bir süre sonra, bir kız öğrenci okulu da kurdu. Elli öğrencisi olan bu okulun öğretmenini ise yıllık 120 frank maaş almaktaydı. Her iki okul için toplam harcama 370 frank olup, binalar Misyon'a ait olduğu için kira ödenmemekteydi. Eğitim dili Arapça olup, erkek öğrenciler okuma, yazma ve hesap yapmayı öğrenirken, kız öğrenciler ev işleri konusunda eğitim almaktaydı. Okulların yönetimi bir misyonere emanet edilmiş olup, öğrencilere sağlam bir dini eğitim verilmesine büyük özen gösterilmektedir. Her pazar akşam

²¹ *Annales Franciscaines*. 1869, 286.

²² *Annales Franciscaines*. 1869, 287.

²³ *Annales Franciscaines*. 1869, 291.

²⁴ Chantrel 1905, 537.

duasının ardından, her iki okulun öğrencileri kiliseye gelir. Baba Yönetici onlara katolik inancı üzerine sorular sorar ve anlayabilecekleri düzeyde eğitim verir. Bu uygulama Mardin için büyük bir fayda sağlamaktadır, zira inananlar bu derslere büyük ilgi göstermektedir. Erkeklerin sınıfı manastırda yapılmaktadır. En başarılı öğrenciler İtalyanca dilbilgisi dersleri almakta ve kilise ilahileri öğrenmektedir. Bu öğrenciler, kutsal ayinlerde büyük bir destek sağlamakta ve özellikle Corpus Christi, Meryem'e adanan Mayıs ayı ve yılın büyük bayramlarında ibadetlerin coşkusuyla gerçekleştirilmesine önemli katkılarda bulunmaktadır²⁵.

Başpiskopos Peder Nicolas Castells, 1870 yılında Mardin'den *Annali Francescani* Direktörüne bir mektup göndermiştir²⁶. Ayrıca, Peder Fortunato'nun 1871 yılında Mardin'den Peder Apollinare da Valenza'ya yazdığı mektup da bilinmektedir²⁷. Peder Castells'ün inme geçirmesinin ardından, ona yardımcı olarak eski Suriye temsilcisi Zacharie Fanciulli, Maronée unvanıyla piskopos olarak atanmıştır. Her ikisi de Mardin'de vefat etmiştir: Castells, 7 Eylül 1873'te; Fanciulli ise aynı yılın 11 Kasım'ında, Musul'a yaptıkları bir seyahatten dönerken hayatını kaybetmiştir. Bu seyahatte, Saint-Siège'in talimatıyla Roma'ya karşı direnen Keldani Patriği Peder Audo ile görüşmek üzere Musul'a gitmişlerdi. Peder Castells, aynı zamanda başkanlık görevini de ayrıcalıklı bir şekilde yürütmekteydi²⁸. Şubat 1872'de, Büyük Perhiz'in ilk pazar günü, Kalvar Tepesi'nde yeni bir piskoposun takdisi gerçekleştirilmiştir: Kapuçin tarikatına mensup Peder Zacharie de Contignano, Mezopotamya Apostolik Vekili Yardımcısı olarak Mardin'e atanmıştır²⁹. Peder Nicolas Castells, Mardin'de Kapuçin Pederler'in kilisesine defnedilmiştir. Onun ardından gelen Peder Zacharie de Contignano da vefat ettiğinde aynı kiliseye gömülmüştür. Kapuçin Pederleri, 19. yüzyıl boyunca Mardin'de Katolik cemaatine hizmet etmeye devam etmiş ve nesiller boyunca arka arkaya görev yapmışlardır³⁰. 1882 yılına geldiğinde bölgede misyonerlik faaliyetleri devam etmektedir³¹.

1891-1894 yılları arasında yayımlanan bir çalışmaya göre, Mardin'deki Katolik Ermeniler, büyük ölçüde İtalyan Kapuçin rahipleri ve Lons-le-Saulnier'li Fransisken rahibeler tarafından yönetilen Latin okullarında eğitim almaktadır. Bu okullarda kendi dillerinin yanı sıra Türkçe, Fransızca ve İtalyanca da öğrenmektedirler³². Latin Katolikler, Mardin'de bir havari vekiline (préfet apostolique) sahipken, Diyarbakır'da ise Fransisken rahibeleri tarafından desteklenen İtalyan Kapuçin rahiplerinin misyonu bulunmaktadır³³. Katolik Ermeniler, Mardin'de iyi seviyede eğitim veren iki erkek ilkokuluna ve çevredeki kazalarda toplam on okula sahiptir. Katolik Keldaniler ise Mardin'de iki iyi yönetilen erkek okuluna sahip olup, kazalardaki toplam okul sayısı yirmiyeye ulaşmaktadır. Bu okulların tamamı ilkokul seviyesindedir. Aynı durum Katolik Süryanilere ait okullar için de geçerlidir; bunlardan ikisi Mardin'de, diğer ikisi ise Nusaybin ve Cizre'de bulunmaktadır. Latinlere ait ilkokullar ise iki tanedir: biri İtalyan Kapuçin Rahipleri tarafından yönetilen erkek okulu, diğeri ise Fransız Fransisken Rahibeleri tarafından yönetilen kız okuludur. Bu okullarda eğitim oldukça yüksek bir seviyede verilmekte, müfredat dikkatle uygulanmaktadır. Mezun olan öğrencilerin, genellikle daha üst seviyedeki diğer okullardan mezun olanlara kıyasla daha sağlam ve geniş bir eğitim aldığı gözlemlenmiştir. Bu iki okul, Mardin şehrinde yer almakta olup her milletten ve cemaatten öğrenci kabul etmektedir. Kapuçin Rahiplerinin okulunda eğitim İtalyanca, Türkçe ve Ermenice olarak verilmekte, Fransisken Rahibelerinin okulunda ise Türkçe,

²⁵ *Annales Franciscaines*. 1869, 292.

²⁶ D'Alençon 1902, 186.

²⁷ D'Alençon 1902, 187.

²⁸ Piolet 1900-1903, 279.

²⁹ Nîmes 1872, 118.

³⁰ Armalto 1993, 36.

³¹ D'Alençon 1902, 174.

³² Cuinet 1891-1894, 414.

³³ Cuinet 1891-1894, 410.

Ermenice ve Fransızca olarak sunulmaktadır³⁴. Mardin'de, dört İtalyan Kapuçin rahibi ve altı Fransız Fransisken rahibesi olmak üzere toplam on misyoner bulunmaktadır³⁵. Şehirde üç manastır yer almaktadır: biri Süryani Katoliklere, biri İtalyan Kapuçin rahiplerine, diğeri ise Fransız Fransisken rahibelerine aittir³⁶. Ayrıca, Keldani Katoliklere ait üç, Süryani Ortodokslara ait üç ve İtalyan Kapuçinlerine ait bir kilise³⁷ ve Mardin'de Lons-le-Saunier'li Fransisken rahibelerinin bir evi bulunmaktadır³⁸.

Peder Nicolas Castells ve Peder Zacharie de Contignano'nun vefatlarının ardından, Mardin'de misyonun başına Peder Yuhanna geçmiştir. Peder Yuhanna, Mardin'deki kiliseyi en güzel nakışlarla ve alımlı resimlerle süslemiş, bu nedenle halk arasında "Yıldızlar Kilisesi" olarak anılmaya başlanmıştır. Kilise, 1884 yılında inşa edilmiştir. Daha sonra kilisenin başkanlığı Peder Marselino'ya devredilmiştir. Onun döneminde, Katolik Süryaniler topluluğundan bir grup, Kapuçin Kilisesi'ne katılmıştır. Peder Marselino'nun ardından bu görevi Peder Daniel de Monopello üstlenmiştir. Gençlerin eğitimi konusunda büyük bir hassasiyet gösterilmiş, başkanın yanında bir veya iki Kapuçin din adamı gençlerin eğitimine katkı sağlamıştır³⁹.

Kapuçin Misyonu'nun son dönemlerinde, Mardin'de misyonun başında, ülke çapında itibarı ve otoritesi yüksek, temkinli bir adam olan Peder Daniel de Monopello bulunuyordu. Uzun yıllar boyunca Kürtler arasında saygı gören ve korkulan bir aşiret reisinin dostluğunu kazanmıştı. Yaklaşan katliam haberlerini aldığı anda, hemen bu dostuna giderek onun adalet duygusuna hitap etti. Ustaca gururunu okşayarak, Mardin'i yağmadan koruması halinde Fransa'dan kendisine bir ödül kazandıracağını vaat etti. Bunun üzerine Aşiret reisi, Kürtlerin şehri basmayacağına dair söz verdi. Gerçekten de yağmacı gruplar şehre yöneldiğinde, en sadık adamlarını yanına alarak onların önüne geçti ve geri çekilmeleri emrini verdi. Onun bu müdahalesi, yağmacıların liderlerini korkuttu ve şehir yerine başka yerleri hedef almalarına neden oldu. Böylece Mardin, saldırılardan kurtuldu ve çevredeki Ermeni köylerinden⁴⁰ kaçanlar için bir sığınak hâline geldi⁴¹. Peder Daniel de Monopello'nun talebi üzerine, Fransa, şehri kurtaran Kürt liderine bir altın madalya verdi. Ayrıca, 1896 yılında Cumhurbaşkanı Félix Faure, Diyarbakır'daki Kapuçin Misyonu'na bir gümüş şeref madalyası takdim etti. Mardin'de uzun yıllar misyonerlik yapan, 80 yaşındaki saygın Peder Daniel de Monopello, toplamda 55 yılını misyon hizmetine adanmıştı. Ancak ilerleyen yıllarda zor günler yaşadı. Önce hapse atıldı, ardından kilisesinin ve misyon evinin tamamen yağmalanmasına tanık oldu. Daha sonra Konya'ya sürgüne gönderildi ve orada kalmaya zorlandı. Ancak ateşkesin ilan edilmesiyle birlikte, İstanbul'daki Fransız Komiserliği devreye girerek onu serbest bıraktı ve Lyon'daki Misyon Merkezi'ne gönderdi⁴².

Peder Leonard Melki Babadathi (1881-1915), aslen Lübnanlı olup, Mardin'de Kapuçin Misyonu'nun son dönemlerinde önemli bir rol üstlenmiştir. Burada okul müdürlüğü yapmış, öğrencilere Fransız dili ve müzik dersleri vermiş ve dönemin tartışmalarında aktif bir şekilde

³⁴ Cuinet 1891-1894, 498.

³⁵ Cuinet 1891-1894, 499.

³⁶ Cuinet 1891-1894, 501.

³⁷ Cuinet 1891-1894, 502.

³⁸ Tfinkdji 1913, 63.

³⁹ Armalto 1993, 36.

⁴⁰ Misyonerler, genellikle Hristiyan olan herkesi Ermeni topluluğu içinde değerlendirmiştir. Ancak, Mardin'de Ermenilerden ziyade Süryani ve Keldaniler ağırlıktadır.

⁴¹ Constant 1931, 106.

⁴² Laverrière 1919, 306; Constant 1931, 110.

yer almıştır⁴³. O dönemde Mardin'in Katolik Ermeni Başpiskoposu Ignace Maloyan'dı⁴⁴. 10 Haziran 1915'te Mardin'deki Kapuçin kilisesinin kubbesindeki haç sökülmüş ve kubbesi çökmüştü. Misyonerlerin ve rahibelerin kaldığı konutlar, okullar ve diğer yapılar yok edilmiş, geriye pek bir şey kalmamıştı. 1916 yılı Ocak ayından önce Mardin'deki Kapuçin Misyonu tamamen ortadan kaldırılmıştı⁴⁵. Bu olaylar, misyonerlerin Mardin'deki faaliyetlerinin sona erdiği dönüm noktasını oluşturmaktadır.

3. Mardin'deki Kapuçin Binalarının Tarihçesi: Kilise, Manastır ve Okulları

Tarihi kaynaklarda Kapuçinlere ait yapılar hakkında önemli bilgilere rastlanmaktadır. Kapuçin Rahipleri, 1630'larda Mardin'e gelerek burada bulunan Ermeni, Süryani ve Keldani Hristiyan cemaatini Katolikleştirmeyi amaçlamışlardır⁴⁶. Bu yeni kurdukları misyonu sürdürmek için, Cogia (Hoca) Elias Sciaddi'nin evini satın almışlardır; bu ev, 1827'de Peder Angélique de Lorette'nin kaldığı, Antoine Samhiri ile ilk konferanslarını düzenlediği ve daha sonra inancın savunucusu olan Süryani'ye aitti. Şehrin Hristiyan bölgesinin merkezinde yer alan bu ev, zamanla bir manastır olarak genişletilmiştir⁴⁷. 1829 yılında, Mardin'deki Carmes-Déchaussés misafirhanesinin el konulduğu bilgisi alınmış ve bu mülk, tapuları sayesinde hemen Fransa'nın koruması altına girmiştir⁴⁸. Mardin'deki Kapuçin Rahiplerine ait bina 1842 yılında kurulmuştur⁴⁹. İtalyan asıllı Kapuçin rahiplerinden Nicolas Castells'in Mardin'de görev yaptığı dönemde, 1289H/1872 yılında Kapuçin Manastırı'na ek bir inşaat yapılması için gerekli yazışmalar gerçekleştirilmiştir⁵⁰. Aynı yıl içinde, Kapuçin Katolik Kilisesi için ruhsat alınmasına yönelik bir başka yazışma da yapılmıştır⁵¹.

Bazı kaynaklara göre, Kapuçin rahipleri 1884 yılında Süryani Katolik Patrikhanesi'nin hemen altındaki geniş meydana "Patriye Kilisesi" adında bir kilise inşa etmiştir⁵².

Ayrıca, 1873 yılında Mardin'de vefat eden Peder Nicolas Castells ile ardından hayatını kaybeden Peder Zacharie de Contignano, Kapuçin rahiplerine ait kilisede defnedilmiştir. Kilise, Peder Yuhanna döneminde en güzel nakışlar ve etkileyici resimlerle süslenmiştir. Başka bir kaynağa göre aynı kilisenin, halk arasında "Yıldızlar Kilisesi" olarak anıldığı belirtilirken⁵³, diğer kaynaklara göre manastıra bitişik olan bu yapı, bölgenin en büyük kilisesi olup, farklı Hristiyan topluluklarından gelen Katolikler tarafından en çok ziyaret edilen yerlerden biri olmuştur. Ayrıca, yakınlarda Fransız Fransiskan Rahibeleri için bir okul ve dua yeri inşa edilmiştir; burada küçük kız çocuklarına eğitim verilmekte ve okulda hem kızlar hem de erkekler için toplamda 600'den fazla öğrenci bulunmaktadır. Mardin'deki Katolik nüfusunun ise yaklaşık 12.000 olduğu belirtilmektedir⁵⁴.

1327H/1909 yılında, Mardin'deki Kapuçin rahiplerine ruhsatsız olarak inşa edilmekte olan evlerin yapımının durdurulmasına dair bir tebliğ gönderilmiş ve yapılan yapıların yıkılması gerektiği belirtilmiştir. Manastır dahilinde izinsiz yapılar inşa edilmesi sebebiyle ilgili makamlara bilgi verilmiş ve bu yapıların yıkılmasına karar verilmiştir⁵⁵. Aynı yıl, Kapuçin

⁴³ Laverrière 1919, 306 ; Hyacinthe 1991, 58.

⁴⁴ Hyacinthe 1991, 52.

⁴⁵ Laverrière 1919, 308 ; Hyacinthe 1991, 184.

⁴⁶ Armalto 1993, 35.

⁴⁷ Piolet 1900-1903, 284.

⁴⁸ *Annales de l'Association de la propagation de la foi*. 1830, 59.

⁴⁹ Michel 1896, 122.

⁵⁰ BOA, HR.MKT, 736/1.

⁵¹ BOA, HR.MKT, 765/97.

⁵² Akyüz 1998, 102; Özcoşar 2009, 126.

⁵³ Armalto 1993, 36.

⁵⁴ Piolet 1900-1903, 285.

⁵⁵ BOA, DH.MKT, 2805/79.

rahiplerine ait Manastır içinde ruhsatsız olarak yapılan eyvanların yıkılması talep edilmiştir⁵⁶. Ağustos 1332H/1913 yılında Mardin'de Kapuçin rahiplerinden Peder Nicolas Castells kaydında olan kilise ve okul olarak kullanılmaya başlanmış bir ev ve ona bağlı binalarda, rahip ve rahibe odalarının kayıtlarının düzeltilmesi talep edilmiştir⁵⁷. Ocak 1333H/1914 yılında İtalya uyruklu ve Kapuçin rahiplerinden olan, ancak Osmanlı vatandaşlığına geçiş yapan merhum Salvatore'nin, Mardin şehrinde bulunan taşınmaz mallarının ve arazisinin müzayede (açık artırma) yoluyla satılması ve bu işlemle ilgili olarak Kapuçin rahiplerinin lideri Peder Daniel de Monopello'nun bir iddiada bulunduğu ve bu iddianın ertelenmesi gerektiği belirtiliyor⁵⁸. Eylül 1333H/1914 tarihli bir kayıta ise, Kapuçin rahiplerinden Peder Nicolas Castells adına kayıtlı binanın resmî olarak tasdik edildiği ve vergiden muaf tutulduğu belirtilmiştir⁵⁹.

Kapuçin Rahipleri'nin Mardin'de, Lons-le-Saunier'li Fransisken rahibelerine ait bir evi bulunmaktaydı⁶⁰. 10 Haziran 1915'te Mardin'deki Kapuçin Kilisesi'nin kubbesindeki haç sökülmüş ve kubbe çökertilmiştir. Rahip ve Rahibelerin kaldığı konutlar, okullar ve diğer yapılar tamamen tahrip edilmiştir⁶¹. Kapuçin Kilisesi'nin yanında bir okul ve manastır inşa edilmiş olup, burada kızlara din dersleri ve el sanatları öğretilmiştir. Ancak dönemin hükümeti, yol yapım gerekçesiyle manastırın güney duvarlarını yıkarak yapının iç sahasını caddeye dâhil etmiştir. 1915 yılından sonra manastır uzun yıllar askeri hastane olarak kullanılmıştır⁶². Günümüze Kapuçinlerden kalan tek yapı ise, zemin ve birinci kattan oluşan ve okul binası olduğu düşünülen bir mimari yapıdır.

Bunların dışında, Kapuçinlerin misyoner faaliyetleri sonucunda, bölgede yaşayan Ermeni, Keldani ve Süryani cemaatlerinden Katolikliğe geçen topluluklar için yeni dini yapılar inşa edilmiştir. Bu yapılardan biri, günümüzde Katolik Kilisesi'ne geçmiş olan Mardin Ermeni Cemaati'ne ait Surp Hovsep (Mar Yusuf) Kilisesi'dir⁶³. Mardin'in Kentsel Sit Alanı içinde, Şar Mahallesi'nde, 82 ada 1 numaralı parselde yer alan kilise, Mardin Ermeni Katolik Cemaati'nin isteği üzerine Hovsep Kazazyan'ın önderliğinde 1887 yılında inşa edilmiş ve 14 Ocak 1894 tarihinde ibadete açılmıştır. Kilisenin mimarı, dönemin ünlü ustalarından Mardinli Ermeni Mimarbaşı Lole'dir⁶⁴.

Mardin'de Katolik cemaate ait diğer önemli yapılar arasında, Süryani Katolik Patrikhane Binası (1895)⁶⁵ ve patriklik merkezi olarak kabul edilen Mardin Meryem Ana Kilisesi (1860)⁶⁶ bulunmaktadır. Bunlara ek olarak, Diyarbakır Kapı Mahallesi'nde yer alan Süryani Katolik Mor Efrem Manastırı (1884)⁶⁷ da Süryani Katolik topluluğunun önemli ibadet mekânlarından biridir. Süryani Katolik Patrikhane Binası, 2000 yılında Mardin Arkeoloji Müzesi olarak işlev görmeye başlamıştır. Bölgedeki Keldani Katoliklere ait en önemli yapı ise Mor Hürmüz (Hırmız) Kilisesi'dir⁶⁸. Kentsel Sit Alanı içinde, Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer alan bu kilise, günümüzde de aktif olarak kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, Savur'a bağlı

⁵⁶ BOA, HR. TH., 375/32.

⁵⁷ BOA, ŞD, 40/32.

⁵⁸ BOA, DH. H, 31/75.

⁵⁹ BOA, BEO, 4367/327451.

⁶⁰ Tfinkdji 1913, 63.

⁶¹ Laverrière 1919, 308 ; Hyacinthe 1991, 184.

⁶² Armalto 1993, 37.

⁶³ Çağlayan 2024, 214.

⁶⁴ Çağlayan 2024, 214-216.

⁶⁵ Akyüz 1998, 89.

⁶⁶ Akyüz 1998, 82.

⁶⁷ Akyüz 1998, 90; İvrendi 2022, 173.

⁶⁸ Akyüz 1998, 104.

Kılıt (Dereiçi) Köyünde birer kilise ayakta kalmış olup, Midyat'ın Çalme Mahallesi'nde ise Süryani Katoliklere ait bir kilisenin kalıntıları bulunmaktadır.

3.1. Misyoner Yapılarının Yıkımı ve Günümüze Kalan İzleri

Kilise ve manastır yapıları, Mardin'de yaygın olarak kullanılan kesme kalker taşından inşa edilmiştir. Manastırın hemen yakınında, okul olarak kullanılan başka bir yapı daha bulunmaktaydı. Tapu kayıtlarından anlaşıldığı üzere, Kapuçinlere ait kilise ve manastırın çevresinde çok sayıda arazi ve yapı yer almakta olup, bu yapılar birbirine oldukça yakın konumlanmaktaydı. Bu yakınlığın, iletişimi kolaylaştırmak ve olası saldırılarda birbirine destek sağlamak gibi pratik nedenlere dayandığı düşünülmektedir. Günümüzde, 1918 yılı öncesine ait fotoğraflarda görülen bu yapılara, plan ve form açısından benzerlik gösteren herhangi bir yapı bulunmamaktadır. Fotoğraflar, 1918 öncesinde kilise ve manastırın sağlam (Fig. 5) ve bütün halde olduğunu göstermektedir. Ancak, 1918 sonrasında bu yapıların büyük ölçüde yıkıldığı anlaşılmaktadır (Fig. 7). Gabriyel Akyüz ve Çerme Vartanuş'un aktardığı bilgilere göre, özellikle 1930 ile 1958 yılları arasında I. Cadde'de gerçekleştirilen yol genişletme çalışmaları sırasında, Kapuçinler tarafından inşa edilen yapıların büyük bir kısmı tahribata uğramıştır⁶⁹.

4. Kapuçin Okul Binası

4.1.Tarihçesi

Günümüzde mevcut olan Okul binasının içerisinde inşa tarihini belirten herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak yapının künyesi hakkında bize bilgi verebilecek bazı yazıtlar yer almaktadır. Yapının birinci katında, güney cephesindeki giriş kapısında (Fig. 15-19) bulunan haç motifi ve haç motifin altında, Latince ve Arapça dillerinde yazılmış yazıtlar dikkat çekicidir. Latin yazıtta "HOCSIG XP NOVINCI(E)S" (In hoc signo vinces) ifadesi yer almakta olup, "Bu işaretle kazanacaksın" anlamına gelmektedir. Bu sözün, Roma İmparatoru I. Konstantin'in M.S. 312 yılında Milvian Köprüsü Savaşı'ndan önce gördüğü rüya ile ilişkili olduğu rivayet edilir. Yazıtın ortasında bulunan XP (Chi-Rho) sembolü, İsa'nın Yunanca ismi ΧΡΙΣΤΟΣ (Christos) kelimesinin ilk iki harfinden oluşan bir Hristiyan sembolüdür. Latin yazıtın üzerinde ise tek satır halinde yer alan Arapça kitabe "بِهَذِهِ الْعَلَامَةِ تَغْلِبُ" (Bi-hâzihi'l-'alâmeti tağlib), Latincedeki ifadeyle aynı anlama gelen "Bu işaretle kazanacaksın" sözünü içermektedir. Dolayısıyla, yapıda Batı Hristiyanlığına ait sembollerin bulunması, buranın Kapuçinlere ait bir yapı olduğunu doğrulamaktadır. Ayrıca, yapının 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında çekilmiş fotoğraflarıyla karşılaştırıldığında, günümüze ulaşan kısmın Kapuçinlere ait yapının bir parçası olduğu daha da güçlenmektedir.

4.2. Okulun Plan ve Mimari Özellikleri

Kapuçin Okul binası, Mardin'in I. Derece Kentsel Sit Alanı içinde, Latifiye Mahallesi'nde yer almakta olup 509 ada 1, 2, 15 ve 16 numaralı parselleri kapsamaktadır. Kentsel Sit Alanı'nın orta kesimlerinde, I. Cadde'nin güneyinde (Fig. 8), bir sokak aşağıda konumlanan bu yapı, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından Kasım 2016'da II. Grup Yapı olarak tescil edilmiştir. Yapının çevresinde önemli tarihi yapılar bulunmaktadır; güneydoğusunda Artuklu dönemine ait Latifiye Camii, kuzeydoğusunda ise Protestan Kilisesi ve geleneksel sivil mimariye ait konutlar yer almaktadır.

Yapının geçmişiyle ilgili farklı kaynaklarda farklı tanımlamalara rastlanmaktadır. Firdevs Sayılan, 1987 yılında yayımladığı çalışmasında, okul binasının ikinci katındaki giriş kapısına ait bir fotoğrafı kullanarak yapıyı Şehmus Ersen Evi⁷⁰ olarak belirtmiştir. Daha sonra, 2010 yılında Gülnaz Güzel'in yüksek lisans tezinde yapılan katalog çalışmasında, aynı yapı

⁶⁹ Akyüz 1998, 103; Çerme 2008, 245.

⁷⁰ Sayılan 1987, 13-14.

Amanuel Şuha Evi ve Konsolosluk Binası⁷¹ olarak tanımlanmıştır. Zaman içinde el değiştiren yapı, günümüzde Gökhan Bike ve Selahaddin Bike adlı Müslüman Kürt bir aileye ait olup, otel olarak kullanılmak üzere planlanmaktadır.

Hafif eğimli bir araziye konumlanan yapı, doğu-batı doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir ve ağırlıklı olarak düzgün kesme kalker taşı ile moloz taş kullanılarak inşa edilmiştir. Zemin ve birinci kattan oluşan yapının güney cephesinde, dikdörtgen formlu bir teras yer almakta olup, buradan Mezopotamya Ovası'na hâkim geniş bir manzara izlenebilmektedir. Zemin kat (Çiz. 1), güney-kuzey yönünde uzunlamasına dikdörtgen bir plana sahiptir. Kuzey tarafında, doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen formlu bir mekân yer almakta olup, üzeri çapraz tonozla örtülüdür. Bu mekâna güney yönündeki tek kapıdan giriş sağlanmaktadır. Plan düzeninde, güney ve kuzey yönlerinin ortasında konumlanan bir diğer mekânın batısından, güneye doğru uzanan L şeklinde bir mekân oluşturulmuştur. Çapraz tonoz örtülü olan bu L planlı mekâna (Fig. 9), batıdaki abbaradan giriş yapılmaktadır. Ayrıca, bu mekânın içerisinde iki adet kuyu/sarnıç ve taş şömine bulunmaktadır. Zemin katın güneyinde, dikdörtgen planlı başka bir mekân yer almakta olup, burada üç adet kare formlu payeler üzerinde yükselen çapraz tonoz örtü sistemi görülmektedir. Bu mekâna giriş, güneydeki dar sokaktan sağlanmaktadır. Yapının güneydoğu köşesinde ise güney-kuzey doğrultusunda uzanan, dikdörtgen planlı ve üzeri çapraz tonozla örtülü bir başka mekân bulunmaktadır. Girişi kuzey yöndeki tek kapıyla sağlanan bu mekânda, bir kuyu/sarnıcın yanı sıra tahıl çukuru olduğu söylenmektedir. Ayrıca, kat içinde farklı ölçeklerde birçok niş ve pencere açıklıkları yer almaktadır (Fig. 10).

Zemin kata giriş, yapının batısındaki abbara bölümünde yer alan iki ayrı kapıdan sağlanmaktadır. Kuzeyde bulunan kapı basık kemerli olup, güneydeki giriş ise iki farklı basık kemer formuna sahiptir. Her iki kapı da zemin kata doğrudan erişim imkânı sağlamaktadır. Güneydeki iki girişten sağ tarafta yer alan kapının her iki yanında, benzer form ve ölçülerde iki pencere bulunmaktadır. Yapıya ait olan abbaranın üstü çapraz tonozla örtülmüş olup, kuzeybatı yönündeki girişi sivri kemerli bir açıklığa sahiptir. Bu noktada, güney yönünde oluşan kot farkı nedeniyle iç mekâna merdiven basamaklarıyla inilmesi gerekmektedir.

Zemin katın batısında yer alan taş merdivenler (Fig. 12), birinci katın (Çiz. 2) teras katına ulaşımı sağlamaktadır. Doğru-batı yönünde uzunlamasına dikdörtgen bir plana sahip olan teras, güney cephesinde taş babalarla çevrelenmiştir. Terasın güneyinde ise doğu-batı yönünde uzanan ve iç mekânda farklı konseptlere sahip birden fazla mekândan oluşan bir yapı bulunmaktadır. Birinci kata giriş, güneydeki gösterişli cephede yer alan iki ana kapıdan sağlanmaktadır. Sağ taraftaki giriş kapısı, yapının güneydoğu köşesinde bulunan kare planlı, sekizgen formda bir kubbe ile örtülü özel bir mekâna açılmaktadır. Bu mekânın kubbesi oldukça yüksek olup (Fig. 13-20-21), diğer mekânlara göre kot farkı daha belirgin tutulmuştur. Kubbe, dört köşede yer alan mukarnaslı tromplarla geçişi sağlanan kaburgalı bir tonoz üzerine oturmaktadır. Mekânın tam ortasında, içten yivlendirilmiş küçük bir kubbe yer almakta olup, bu kubbenin çevresinde yıldız kollarının geçmelerinin arasına dört küçük pencere yerleştirilmiştir. Kubbe, hem içten hem de dıştan sekizgen forma sahip olup, yüksek bir kasnak üzerine oturtulmuştur. Günümüzde yıkılmış olan dış örtü sistemi, yalnızca eski fotoğraftan (Fig. 6) anlaşılabildiği kadarıyla, alaturka kiremit kaplı piramidal bir formda tamamlanmıştır. Tüm bu mimari özellikleriyle mekân, birinci katın en gösterişli bölümü olarak dikkat çekmektedir. Kubbeli mekânın güneybatısında, doğu-batı yönünde uzunlamasına uzanan, tek hol formunda bir alan bulunmaktadır. Üç ayrı mekân hissi veren bu alan, çapraz tonozlarla örtülüdür. Bu üç mekânın ortasında, güney yönü açık bir eyvan oluşturulmuş olup, üzeri çapraz tonozla

⁷¹ Güzel 2010, 90.

örtülmüştür. Eyvanın sağında ve solunda, kuzey-güney doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen planlı iki mekân yer almakta ve bu mekânların üst örtüsü çapraz tonozdan oluşmaktadır (Fig. 16-17). Kubbeli mekânın güneyine bitişik olarak konumlanan, doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen planlı başka bir mekân daha bulunmaktadır. Bu mekân da çaprazdan oluşan bir örtü sistemiyle kapatılmıştır. Doğu cephesine açılan bir pencere, mekâna doğal ışık sağlarken, benzer şekilde kubbeli mekândan da doğu yönüne açılan bir pencere bulunmaktadır.

Zemin kattaki taş şömine, kuyular (Fig. 11) ve sarnıçlar, bu bölümün büyük olasılıkla mutfak veya depolama alanı olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Buna karşın, birinci kattaki daha özenli mekân düzenlemesi ile güney dış cephesindeki giriş kapılarında latin haç motifleri ve Katolik sembollerinin bulunması, buranın dini ve eğitim faaliyetlerine ev sahipliği yapan bir yaşam alanı olabileceğini göstermektedir.

4.3. Binanın Cephe ve Süsleme Özellikleri

Yapının süslemeleri, özellikle birinci katın güney dış cephesi (Çiz. 3, Fig. 13-15) ile güneydoğusunda bulunan kubbeli mekânda yoğunlaşmaktadır. Birinci katın güney cephesinde, yapının iki gösterişli giriş kapısı yer almaktadır. Bu kapıların sağında, solunda ve ortasında, benzer ölçü ve formlarda ikişer pencere bulunmakta olup, pencerelerin üst kısmı sivri kemerle tamamlanmaktadır. Sivri kemerlerin ve pencere açıklıklarının arasında, iç mekâna ışık girmesini sağlamak ve cephede hareketlilik oluşturmak amacıyla on kollu yıldız formu dairesel küçük pencereler yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin sağında ve solunda sütunlar ve küçük sütun başlıkları eklenmiş olup, süslemeler sade tutulmuştur. Güney cephenin beden duvarının en üst kısmı, iki sıra mukarnas dizisiyle hareketlendirilmiş olup, alt kısmında püsküllü topaç süslemeli bir korniş yer almaktadır.

Güney cephesindeki sağ kapı (Fig. 15), iki basamaklı ve dikdörtgen formu olup, üstü sivri kemerle taçlandırılmış, alt kısmında basık kemerli bir düzenleme tercih edilmiştir. Sivri kemerin ortasından basık kemere kadar uzanan bir Latin haç motifi yer almakta, haçın hemen altında ise üst sırada Arapça, alt sırada ise Latince bir kitabe (Fig. 19) bulunmaktadır. Haçın dikey şeridinin yüzeyi bitkisel motiflerle bezenmiştir. Bu şeridin ortasında, dikey uzanan bir lale figürü ve onun gövdesini saran sarmaşık motiflerden oluşan bir kompozisyon yer almaktadır. Kapının basık kemeri ile sağ ve sol yan, yüzeyleri ise birbirini tekrar eden yoğun bitkisel ve geometrik motiflerle süslenmiştir.

Tomas Çerme'nin çalışmasında, yapının birinci katının güney cephesinde yer alan ve üzerinde Arapça ile Latince yazıtların bulunduğu giriş kapısına ait görseli kullanarak, buranın Mardin Katolik Patrikhanesi ile Kilise arasındaki kapı olduğu, yapının Mardin Müzesi olarak kullanıldığı ve 1895 yılında Mimarbaşı Sarkis Lole tarafından inşa edildiği⁷² iddia edilmiştir. Ancak, bu değerlendirme hatalıdır. Bahsi geçen kapı, günümüzde Mardin Arkeoloji Müzesi'ne ait olup, Çerme'nin görselini kullandığı kapı ise Kapuçin Okul Binası'na aittir. Dolayısıyla, bu iki yapı birbirinden bağımsızdır.

Güney cephesindeki sol kapısı (Fig. 14) ise iki basamaklı, dikdörtgen formu olup, çevresi birbirini tekrar eden zigzag motifleriyle bezenmiştir. Zigzagların arasında üç dilimli sivri kemerli bir kapı açıklığı yer almakta, kapının sağ ve soluna ise sütunlar ve sütunceler eklenmiştir. Sütunlar iç içe geçmiş düğüm motifleriyle süslenirken, sütunceler üzerinde ikişer adet insan bedenli melek kabartması (Fig. 18) dikkat çekmektedir. Sütuncelerin hemen üst kısmında ise karşılıklı bakan kuş kabartmaları yer almaktadır. Kapının basık kemerinin sağ ve solundan başlayarak üç dilimli kemere kadar uzanan yüzey, üzüm salkımları ve yaprak motifleriyle hareketlendirilmiştir. Kapının basık kemerinde beş adet ajur tekniği ile yapılmıştır. Basık kemerin hemen üzerinde bir haç motifi yer almakta olup, onun üst kısmında iç içe geçmiş

⁷² Çerme 2008, 23.

yıldızlardan oluşan dairesel formlu bir madalyon bulunmaktadır. Madalyonun etrafı ise zincir motifleriyle çerçevelenerek görsel bir bütünlük sağlanmıştır. Giriş kapısının sağ ve sol taraflarında benzer ölçülerde küçük nişler yer almakta olup, bu nişlerin üstü de bitkisel motiflerle bezenmiştir.

Güneydoğusunda yer alan kubbeli mekân (Fig. 20-21), sekizgen formda olup, yüzeyleri kaburgalarla belirginleştirilmiştir. Kubbenin merkezinde 32 kollu yıldız motifi yer almakta, sekizgen formun ara yüzeylerine ise dört küçük pencere eklenmiştir. Kubbe kollarının bitiminde mukarnas süslemeleri dikkat çekerken, kubbeyi taşıyan dört trompun üzeri de mukarnas süslemeleriyle zenginleştirilmiştir. Günümüze ulaşamayan kilise ve manastır yapılarında da kubbe kullanıldığı, hatta “Yıldızlar Kilisesi” olarak anıldığı belirtilmiştir. Okul binasındaki kubbe de çok kollu yıldız motifine sahip olmasıyla bu yapılarla benzerlik göstermektedir, bu da kilisenin büyük ihtimalle aynı şekilde tasarlandığını düşündürmektedir.

Birinci katın iç mekânında, farklı ölçülerde ve formlarda tasarlanmış çok sayıda niş bulunmaktadır. Bu nişlerin bazıları basık kemerli, bazıları sivri kemerli, bazıları ise üç dilimli olarak düzenlenmiştir. Üst örtü sisteminde ise çapraz tonozların merkezine sekiz kollu çiçek motifleri işlenmiş, tonozlardan aşağıya doğru inen kemerlerin uç noktaları mukarnas süslemeleriyle zenginleştirilmiştir. Bu detaylar, iç mekânda hem estetik hem de mimari bir bütünlük sağlayarak, yapının süsleme programına derinlik katmaktadır.

4.4. Okul Binasının Geçirdiği Onarım ve Restorasyon Çalışmaları

Kapuçinlere ait okul binası olduğu düşünülen yapıda, 2023 yılından itibaren kapsamlı restorasyon ve onarım çalışmaları yürütülmektedir. Mart 2025 itibarıyla devam eden bu çalışmalar kapsamında, yapının birinci katında, terasın doğu yönüne sonradan eklenen beton unsurlar (wc, mutfak ve banyo) ile teras bölümünde yapıya giriş sağlayan iki ana kapıyı ortadan bölen ek beton duvarlar kaldırılmış ve yapı özgün formuna kavuşturulmuştur. İç mekânda, zamanla eklenen, seramik kaplamalar, sıva ve boya katmanları temizlenerek orijinal dokusu ortaya çıkarılmış, sekizgen formlu kubbe de benzer şekilde arındırılmıştır. Birinci katın güney cephesinin sağında yer alan giriş kapısının üzerindeki tahrip olmuş Latin haç motifinin eksik kolları (Fig. 19), restorasyon sırasında tamamlanmıştır. Dış cephedeki taş yüzeylerde zamanla oluşan siyahlaşmalar temizlenerek yapının özgün görünümü yeniden ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Yapı, uzun yıllar konut olarak kullanıldığı için odalara sonradan eklenen bölmeler bulunmaktaydı. Bu süreçte zemin kat ve birinci katlara eklenen tuvalet, banyo gibi küçük mekânlar restorasyon sürecinde tamamen kaldırılmış, böylece yapının orijinal mekânsal düzeni yeniden ortaya çıkarılmıştır. Özellikle yapının birinci katında birden fazla mutfak, banyo ve tuvaletin bulunması, burada iki veya daha fazla ailenin yaşadığını ve ihtiyaçlarına yönelik bu tür ek bölmeler oluşturduğunu göstermektedir. Restorasyon ve onarım çalışmalarının tamamlanmasının ardından yapının otel olarak kullanılacağı belirtilmektedir. Bu nedenle, binanın zemin ve birinci katlarında bölmeler eklenerek daha fazla mekan oluşturulması amaçlanmıştır.

5. Günümüze Ulaşamayan Kilise ve Manastır Komplekslerinin Mimari Özellikleri

Günümüzde varlığını sürdüremeyen kilise ve manastır kompleksleri (Fig. 1-5), yalnızca 1918 yılı⁷³ ve öncesine ait fotoğraflardan⁷⁴ bilinmektedir. Bu yapılar, geniş bir alanı kaplayarak çevresindeki hastane gibi yapılarla birlikte bütünlüklü bir kompleks oluşturuyordu. Kentsel sit alanı içinde yer alan I. Cadde/Cumhuriyet Meydanı'ndan başlayarak güneye doğru uzanan bu

⁷³ URL. 2

⁷⁴ URL. 3; Raphael 1904.

yapı topluluğu, Latifiye Camii'nin kuzeybatısındaki bölgeyi de kapsamaktaydı (Fig. 5-7). Bununla birlikte, I. Caddenin bir alt sokağında yer alan Protestan Kilisesi'nin de bu komplekse ait olduğu düşünülmektedir. Kilisenin mevcut planı incelendiğinde, yapının kuzey-güney doğrultusunda uzandığı ve ibadet yönünün kuzeye baktığı görülmektedir. Oysa klasik kilise planlarında ve Hristiyan geleneğinde ibadet yönü doğuya dönüktür. Bu durum, yapının yakın dönemde dönüştürülmüş bir mekân olduğunu düşündürmektedir. Eski fotoğraflara göre oldukça geniş bir alanı kapladığı anlaşılan Kapuçin yapıları kuzeybatısında, günümüzde Protestan Kilisesi yer almakta olup, söz konusu yapının geriye kalan bölümlerinden biri olabileceği ihtimali değerlendirilmektedir. Ayrıca, Cumhuriyet Meydanı'nın bulunduğu alanda geçmişte bir Hristiyan mezarlığının yer aldığı da söylenmektedir.

Kaynaklara göre Mardin'de Peder Nicolas Castells ve Peder Zacharie de Contignano'nın vefatlarının ardından defnedildikleri yerde, Kapuçin Misyonu'na ait küçük bir hastane bulunmaktaydı. Kilise ise yalnızca bodrum katından oluşmaktaydı. Mevcut alanın yetersizliği nedeniyle Kapuçinler, hastaneye bitişik bir evi 75 kuruş karşılığında satın alarak burayı kiliseye dönüştürmek ve hastaneyi genişletmek istemişler. Ancak, bu amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için bir Osmanlı devletinden bir ferman almaları gerekiyordu. 1871 yılında, Fransa Büyükelçisi Kont de Vogue'un desteğiyle gerekli izni elde ettiler. Yapım süreci uzun sürdü ve çalışmalar ancak 1885 yılında tamamlanabildi. Söz konusu benzer kaynağa göre, inşa edilen kilise Mardin'in en büyük ve en fazla ziyaret edilen ibadethanelerinden biri haline gelmişti. 42 metre uzunluğundaki yapı, Latin haçı planına sahip olup, kubbesi Roma tarzında inşa edilmişti. Kilisenin mühendislik çalışmalarını, Peder Leonard'ın yakın arkadaşı olan Peder Jean-Baptiste de Castrogiovanni yürütmüştü. Dönemin Mardin Valisi, ona aynı zamanda şehirden geçen yolun çizimini yapma ve inşasını denetleme görevini de vermişti. Bu yol, Anadolu ve Mezopotamya'daki en iyi şekilde tamamlanmış yollar arasında kabul edilmekteydi. Kapuçin Manastırı'nın bulunduğu alanda, Peder Jean-Baptiste bir erkek ve bir kız koleji inşa etmiş, ayrıca bu eğitim kompleksine Lons-le-Saunier'li Fransiskan Rahibeleri için bir şapel de eklemişti⁷⁵. Böylece, birden fazla yapının yan yana inşa edilmesiyle manastır ve çevresi, birbirini tamamlayan büyük bir kompleks haline getirilmişti.

1918 yılında çekilden fotoğraflarda, Kapuçin kilisesi, doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen planlı bir yapıya sahipti. Üzeri beşik çatıyla örtülü olup, batısında kare gövdeli ve üzeri üçgen formlu küçük bir çan kulesi bulunmaktaydı. Yapı, zemin ve birinci kattan oluşmakta olup, doğu cephesinde apsis yer almaktaydı. Zemin katta iki farklı giriş mevcutken, birinci katın doğu cephesinin tam ortasında apsisin hizasına denk gelen büyük bir dikdörtgen pencere bulunmaktaydı. Bu pencerenin sağında ve solunda, benzer form ve ölçülere sahip ikişer küçük pencere daha yer almaktaydı. Kilisenin güney cephesinde ise birinci katta toplam sekiz pencere sıralanmıştı. Aynı katta, doğu-batı yönünde uzanan ve korkuluklarla çevrili bir teras bulunmaktaydı.

Yapının güneyinde, zemin katta en az yedi sıra açık kemerli revak ile çevrelenmiş bir avlu yer almaktaydı. Bu avlu, yüksek duvarlarla çevrili olup, birinci kata erişim güneybatı köşesinde bulunan merdivenler aracılığıyla sağlanmaktaydı. Zemin kattaki avluya giriş ise güneybatıdaki basık kemerli tek bir kapıdan yapılmaktaydı.

Kilise kompleksine kuzeybatısından bitişik olarak, üzeri sekizgen formlu bir ana kubbeyle örtülü ayrı bir yapı inşa edilmişti. Kilise ile bu kubbeli yapının doğu yönünde, açık avlulu küçük bir bölüm bulunmaktaydı. Bu kapalı mekâna giriş, doğu cephesindeki iki farklı kapıdan sağlanmaktaydı. Yapı, kilise gibi zemin ve birinci kattan oluşmakta olup, kubbesinde sekiz adet benzer ölçülerde pencere bulunmaktaydı. Ayrıca, birinci katın doğu cephesinde iki

⁷⁵ URL. 1

pencere görülmekteydi. Bu kubbeli yapı ile günümüzde hâlâ ayakta olan Kapuçinlere ait okulun kubbesi de sekizgen formlu benzer tarzda yapılmıştır.

6. Karşılaştırma ve Değerlendirme

Mardin ve Midyat'taki kiliselerde ibadet mekânları genellikle zemin katta yer alırken, Kapuçin Kilisesi'nin birinci kata konumlanmıştır. Ayrıca, günümüze ulaşan Kapuçin Okulu binasının birinci katında, özellikle güney dış cephesinde yoğun taş süslemeleri göze çarpmaktadır. Bu süslemeler arasında, sol taraftaki giriş kapısında yer alan sütun başlıkları üzerinde ikişer adet insan bedenli melek kabartmasına rastlanmaktadır. Benzer figürler, Mardin'deki Jaklin Ezilmez Evi'nin baş oda mihrabiye formlu nişinde (1881)⁷⁶, Dokmaklar Evi'nin (1890)⁷⁷ baş odasında bulunan mihrap nişinin istiridye kabuğu formlu kavsarasında ve sütun başlıklarında, insan başlı ve kanatlı melek figürlerinde⁷⁸ de yer almaktadır. Aynı şekilde, Çerme Ailesi Evi-Şah Kulu Bey Konağı'nda (1909)⁷⁹ iç mekâna giriş kapısındaki sütun başlıklarında insan başlı melek kabartmaları rastlanılmaktadır. Midyat'taki Mort Şimuni Kilisesi'nin (1889) kare formlu çan kulesindeki sütun başlıklarında da benzer süslemelere rastlanır. Üstelik, çan kulesindeki Süryanice kitabe, Mardinli mühendis/mimar Ablaḥad'ın adı geçmektedir⁸⁰. Mardin ve Midyat'taki evlerdeki süslemelerin yer aldığı yapılar, benzer dönemlere ait olup, Midyat'taki kitabe de yer alan mimar/mühendis ismi, bu yapıların Mardinli Ablaḥad tarafından inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Okul binasının giriş kapısının sütun başlarının hemen üst kısmında, birbirine karşılıklı bakan kuş kabartmaları yer almaktadır. Benzer örneklere, Mardin'de, Ermeni olan Koçhisarlı-Kosallı Evi'nin (1911)⁸¹ baş oda mihrabiye formlu nişinde, Dokmaklar Evi'nin (19. yüzyıl)⁸² ikinci katında, güney cephesindeki kapı sütuncelerinin başlıkları üzerinde ve yine baş odasının doğu duvarında yer alan anıtsal mihrap nişinde⁸³ rastlanmaktadır. Ayrıca, Cercis Murat Konağı'nda (1888)⁸⁴ baş odadaki mihrap nişinde ve Çerme Ailesi Evi-Şah Kulu Bey Konağı'nda eyvan sütun başlıklarında da kuş kabartmaları görülmektedir. Midyat'taki Shmayaa Hotel'in (19. yüzyıl sonu) ile Hercai Konağı (1899) olarak bilinen yapının ikinci katındaki eyvan formlu girişin sağ ve solunda benzer güvercin figürleri görülmektedir.

Okul binasındaki kapının basık kemerinin sağ ve solundan başlayarak üç dilimli kemere kadar uzanan yüzey, üzüm salkımları ve yaprak motifleriyle bezenmiştir. Benzer süslemelere, Mardin Ulu Camii'nin (1306H/1888) minaresinin batı yönündeki giriş kapısında, Dokmaklar Evi'nin ikinci katının güney cephesindeki kapısında ve baş oda mihrabiye formlu nişinde⁸⁵ rastlanmaktadır. Aynı motifler, Emel Balamur Evi'nin (1898)⁸⁶ mihrabiye formlu nişinde ve Abdürrahim Bakay Evi'nin (1899)⁸⁷ baş oda mihrabiye formlu nişinde de yer almaktadır. Ayrıca, Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi ve Dilek Sabancı Sanat Galerisi'nin 19. yüzyıla tarihlenen giriş kapısını çevreleyen bordürde üzüm salkımı ve yaprak motifleri görülmektedir.

⁷⁶ Karabulut 2019, 58.

⁷⁷ Açıkyıldız 2017, 23.

⁷⁸ Açıkyıldız 2017, 24.

⁷⁹ Güzel 2010, 85.

⁸⁰ Kaya 2025.

⁸¹ Güzel 2010, 51-52; Karabulut 2019, 77.

⁸² Açıkyıldız 2017, 23.

⁸³ Açıkyıldız 2017, 24.

⁸⁴ Açıkyıldız 2018, 169.

⁸⁵ Açıkyıldız 2017, 23.

⁸⁶ Karabulut 2019, 28-32.

⁸⁷ Karabulut 2019, 23.

Benzer biçimde, Midyat'taki Hercai Konağı (1899)'nın ikinci katında, doğu yönündeki baş oda girişi kapısında da aynı motifler yer almaktadır.

Dokmaklar Evi, kentsel sit alanı içinde, Kapuçin yapıların bulunduğu Latifiye Mahallesi'nde yer almaktadır. Birgül Açıkyıldız'a göre, yapının güney cephesinde ve iç mekân duvarlarında Latin ve gamalı haç motifleri kullanılmıştır. Konutun giriş kapısının üstünde yer alan büyük boyutlu Latin haçı, doğrudan Katolik mezhebine referans vermektedir⁸⁸. Benzer bir motif kullanımı, I. Cadde üzerinde, Kapuçinlerin yıkıldığı yapılarla çok yakın konumda bulunan (kuzeybatıda) Cercis Murat Konağı'nın birinci katında da görülmektedir. Bu yapının iç mekânındaki baş odaların nişlerinde haç motifi, kuş, melek ve insan figürleri ile üzüm salkımı ve yaprak motifleri, Kapuçin okulunun güney cephesindeki süslemelerle benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla, Dokmaklar Evi ve Cercis Murat Konağı'ndaki süslemeler, bu yapıların Kapuçin cemaatine ait bir aileye mensup olma olasılığını ortaya koymaktadır.

Kapuçinlere ait okul binasının birinci katında, güneydoğuda yer alan sekizgen formlu gösterişli kubbe, hem form hem de süsleme açısından günümüze ulaşamayan Kapuçin Kilisesi ve manastır yapısındaki kubbeyle benzerlik göstermektedir. Ayrıca, iç mekânda sergilediği stil özellikleri bakımından, Mardin'deki Deyrulzafaran Manastırı ve Batman'ın Beşiri ilçesindeki Mor Kuryakos Manastırı'nın (1897) kubbeleriyle ortak mimari unsurlar taşımaktadır. Kubbe, dıştan sekizgen formda olup, yüksek bir kasnak üzerine oturtulmuştur. İç mekânda ise tromplar ve içi dolu mukarnaslarla zenginleştirilmiş bir kubbe yapısına sahiptir. Bu tür bir kubbe düzeni, Mardin'deki Ulu Camii (1176-78), Sitti Radviyye Medresesi ve hamam kubbeleri(1176-1184), Eminüddin Hamamı (12. yüzyıl), Dunaysır Ulu Camii(1204), Melik Mahmud Camii(14. yüzyıl), Latifiye Camii(1371), Zinciriye Medresesi(1385), Kasimiye Medresesi (14. yy. sonu ile 15. yy. başı), Hamza-i Kebir Zaviyesi(1438), Reyhaniye Camii (15. yy. sonu ile 16. yy. başı), Şeyh Muhammed Zırrar Camii (1326H/1908)⁸⁹, Şeyh Hamit Türbesi (1298H/1880)⁹⁰ ve Midyat-Cevat Paşa Camii(19. yy. sonu ile 20. yy. başı) gibi yapıların kubbeleriyle benzerlik göstermektedir. Bu örnekler, Artuklu döneminden Osmanlı Devleti'nin son yıllarına, yani 20. yüzyılın başına kadar, dini yapılarda cami, türbe ve medreselerde, sivil mimaride ise özellikle hamamlarda kubbenin yaygın bir üst örtü unsuru olarak tercih edildiğini göstermektedir. Dolayısıyla, Kapuçin Okulu'nun mimarisinin bölgedeki dini ve sivil yapıların etkisinde şekillendiği anlaşılmaktadır.

Okul binasının birinci katında dikkati çeken bir diğer unsur ise güney cephesinde, sağ tarafta bulunan kapıda yer alan Latince ve Arapça kitabelerdir. Benzer bir kitabe, Midyat'ın Işıklar Mahallesi'nde bulunan ve dönemin Midyat Belediye Başkanı Süryani Protestan Gelle Hırmız'a ait olan konakta⁹¹ da görülmektedir. Zemin ve birinci kattan oluşan bu konağın giriş kapısının üzerinde yer alan 65 x 40 cm ölçülerindeki kitabe, damla motifi içinde düzenlenmiş olup üç satırı Arapça, iki satırı ise Latince yazılmış ve 1900 yılına tarihlendirilmiştir. Bölgede Latince yazıtların yaygın bir gelenek olmamakla birlikte, Kapuçin ve Protestan misyonerlerinin etkisiyle ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu durum, misyon faaliyetlerinin yazılı kültür üzerindeki etkisini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, okul binasının birinci katındaki iç mekânda, üst örtü sistemini oluşturan çapraz tonozların merkezine sekiz kollu çiçek motifleri işlenmiştir. Benzer süsleme örnekleri, Koçhisarlı-Kosallı Ailesi Evi'nin iç mekânındaki çapraz tonoz süslemesinde ve Gelle Hırmız'a ait konağın birinci katındaki eyvanın çapraz tonozunun ortasında da görülmektedir.

⁸⁸ Açıkyıldız 2017, 30.

⁸⁹ Öztürk 2024, 192.

⁹⁰ Altun 1971, 112.

⁹¹ Günümüzde bu konak, aslen İdilli (Hezex) olan müslüman Kürt bir aileye ait olup hâlâ konut olarak kullanılmaktadır.

Bu ortak süsleme anlayışı, Mardin'in zengin etnik ve kültürel yapısını yansıtmaktadır. Bölgede taş işçiliğinde ustalaşan Hristiyan zanaatkarların, sadece kendi dini yapılarında değil, İslami yapılar ve sivil mimari örneklerinde de görev almaları, sanat anlayışlarını farklı yapılara taşımalarına olanak sağlamıştır. Bu etkileşim, Mardin'deki mimari süslemenin hem Hristiyan hem de Müslüman yapılarında benzer motiflerle şekillenmesine neden olmuştur.

7. Sonuç

Kapuçin misyonerleri, Mardin'de 17. yüzyıl ortalarından 1915 yılına kadar Süryani, Keldani ve Ermeni Hristiyan toplulukları arasında faaliyet göstermiş, zamanla nüfuslarını artırarak bölgede kalıcı bir varlık kazanmışlardır. Katolik inancına mensup bu misyonerler, ilk dönemlerde Ortodoks Hristiyan dini liderleri tarafından sıcak karşılanmamış ve aralarında çeşitli gerilimler yaşanmıştır. Ancak misyonerlik faaliyetlerinin zamanla genişlemesiyle mevcut kilise ve yapılar yetersiz kalmış; bu durum Kapuçinleri, yeni yapılar inşa etmeye yönlendirmiştir.

Bu süreçte, Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri, Kapuçin misyonerlerinin yazılı kaynakları ve dönemin seyyahları tarafından çekilen fotoğraflar aracılığıyla, Mardin'de ev satın alındığı ve bunların yerine büyük kiliseler, manastırlar, hastaneler ile okul binalarının inşa edildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu yapılar, ağırlıklı olarak Mardin kentsel sit alanı içerisinde, özellikle I. Cadde (Cumhuriyet Meydanı) ile Latifiye Mahallesi çevresinde, kentin en işlek bölgelerinde konumlanmıştır. Kapuçinlerin faaliyetlerini bu bölgelerde yoğunlaştırdığı görülmektedir. Yapıların önemli bir kısmı 1918 yılına kadar varlığını sürdürmüş, ancak bu tarihten sonra yapılan yol çalışmaları ve kentsel müdahaleler sonucunda bazıları yıkılmış, bazıları ise dönüştürülerek başka işlevlerde kullanılmaya başlanmıştır.

Bu yapılar arasında, Kapuçinlere ait olduğu düşünülen bir okul binası tespit edilmiştir. Zemin + 1 kattan oluşan bu yapı, özellikle birinci katın güney cephesinde yer alan giriş kapısında görülen sembolik yazıtlar ile dikkat çekmektedir. Kapının üzerinde Arapça “بِهَذِهِ الْعَلَامَةِ تَغْلِبُ” ve Latince “HOCSIG XP NOVINCI(E)S” ifadeleri yer almakta olup, her iki ibare de “Bu işaretle kazanacaksın” anlamını taşımaktadır. Bu tür yazıtlar, yapının Katolik inancıyla ve Batı Hristiyanlığıyla olan bağlantısını açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, birinci katın güneydoğusunda yer alan kubbeli oda bir ibadet mekânı olarak düzenlenmiştir; bu odanın doğuya açılan bir penceresi bulunmaktadır. Söz konusu semboller ve mimari özellikler, yapının Kapuçin misyonerlerine ait olduğunu doğrular niteliktedir.

Yapının 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında çekilmiş eski fotoğraflarla karşılaştırılması sonucunda, günümüze ulaşan kısmın söz konusu yapının bir parçası olduğu yönündeki değerlendirme daha da güçlenmiştir. Okul binası, Mardin ve Midyat'ta yaygın olarak kullanılan kesme kalker taşından inşa edilmiştir. Cephe düzenlemeleri açısından bölgedeki dini ve sivil mimariyle benzerlikler göstermektedir. Özellikle birinci katın güney cephesi, giriş kapıları ve güneydoğudaki odada yer alan süslemeler, yapının bir Hristiyan dini okulu olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu süslemeler arasında insan bedenli melek kabartması ve haç motifleri öne çıkmakta; özellikle kapı çevrelerinde kullanılan bezemeler, dönemin kent mimarisinde görülen anıtsal cephe düzenlemelerini yansıtmaktadır. Söz konusu yapının günümüzde restore edilerek otel olarak işlevlendirilmesi planlanmaktadır.

Bu çalışma, Mardin'deki Kapuçin misyoner varlığına ait yapılar üzerine yapılan ilk alan araştırmalarından biri olması bakımından önem taşımaktadır. Elde edilen bulgular, Kapuçinlerin Mardin'in kentsel dokusu içinde belirli alanlarda yoğunlaştığını ve bu bölgelerde dini, eğitim ve sağlık hizmetleri sunan yapılar inşa ettiklerini göstermektedir. Ayrıca, tespit edilen okul yapısı üzerindeki yazıtlar ve mimari özellikler, Batı Hristiyanlığının simgesel izlerini taşımakta ve yapının işlevi ile inşa amacı hakkında doğrudan veriler sunmaktadır.

Ancak mevcut veriler sınırlıdır ve yapıların tümü henüz tespit edilememiştir. Bu bağlamda, gelecekte gerçekleştirilecek kapsamlı arşiv araştırmaları, fotoğraf analizleri ve alan çalışmaları ile Kapuçinlere ait yapıların daha ayrıntılı biçimde belgelenmesi mümkündür. Aynı zamanda, bu yapıların günümüzdeki durumu, korunma düzeyleri ve dönüşüm süreçleri üzerine yapılacak yeni çalışmalar, Mardin'in çok katmanlı kültürel mirasını anlamada önemli katkılar sağlayacaktır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The author declares no conflict of interest.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

HR.MKT, 736/1.

HR.MKT, 765/97.

DH.MKT, 2805/79.

HR.TH., 375/32.

ŞD, 40/32.

DH.H, 31/75.

BEO, 4367/327451.

Açıkyıldız, B. 2017, "Mardin'de Kültürlerarası Yaşam: Konut Mimarisi Bağlamında Bir Değerlendirme", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27, 7-60.

Açıkyıldız, B. 2018, "Mardin in the Post-Tanzimat Era: Heritage, Changes and Formation of an Urban Landscape", *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 159-185.

Akyüz, G. 1998, *Mardin İli'nin Merkezinde Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi*, Resim Matbaacılık, İstanbul.

Altun, A. 1971, *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*, Gün Matbaası, İstanbul.

Annales de l'Association de la Propagation de la Foi. 1830, Lyon.

Annales Franciscaines. 1869, Librairie de ve Poussielgue et Fils, Paris.

Armalto, S. 1993, *Türkiye Mezopotamya'sında Mardin*, (Çev. T. Karataş), Nsibin Yayınevi, İsveç.

Chantrel, J. 1905, *Annales Catholiques: Revue Religieuse Hebdomadaire de la France et de l'Église*, Paris.

Constant, P. 1931, *Capucins Missionnaires: Syrie, Liban, Turquie*, Marseille.

Cuinet, V. 1891-1894, *La Turquie d'Asie, Géographie Administrative: Statistique, Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l'Asie Mineure*, Paris.

Çağlayan, M. 2024, "Mardin'den Bir Ermeni Kültür Mirası: Surp Hovsep (Mar Yusuf) Kilisesi", *Journal of Archaeology & Art*, 213-222.

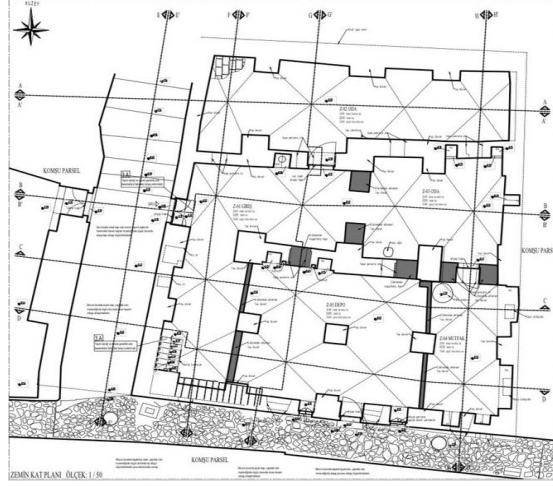
Çerme, T. 2008, "Zengin Eski Kent Dokuları Birikimine Sahip: Mardin", *Arkitekt*, 517, 14-29.

D'Alençon, U. 1902, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Franciscaine Provinciale*, Paris.

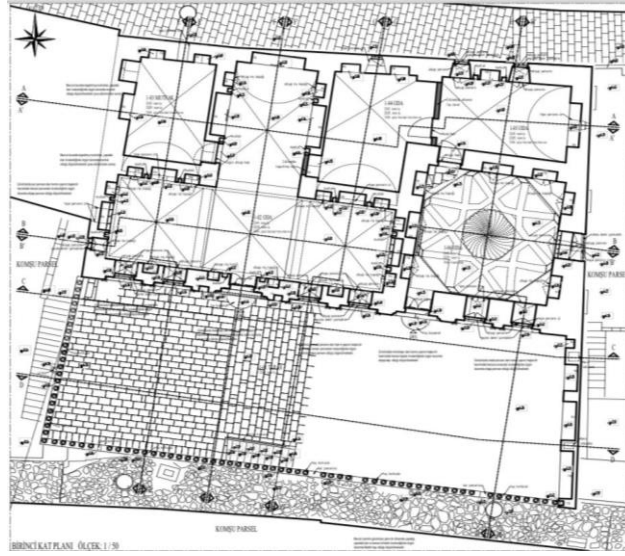
D'Assise, S. F. 1900, *Études Franciscaines / Publiées par des Religieux de l'Ordre des Frères Mineurs Capucins*, Paris.

- Güzel, G. 2010, *Mardin'deki Osmanlı Dönemi Mimari Yapılarında Taş Süsleme*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.
- Hyacinthe, S. 1991, *Mardine : La Ville Héroïque*, Maison Naaman, Liban.
- İvrendi, S. 2022, “*Mor Efrem Manastırı*”, *Tur 'Abdin'in Risk Altındaki Süryani Mimari Mirası*, İstanbul.
- Jullien, M. 1898, *La Nouvelle mission de la Compagnie de Jésus en Syrie*, Tome I, Tours.
- Karabulut, İ. H. 2019, *Tarihi Mardin Evlerinin Başoda Geleneği*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.
- Kaya, N. 2025, “Syriac and Armenian Stonemasons, Architects, and Engineers from the 6th to the 21st Century: Input of Unpublished Inscriptions from Mardin, Midyat, and their Surroundings”, *Oriens Christianus*, 108 Volume (Basımda).
- Laverrière, S. 1919, *Les Missions Catholiques, bulletin hebdomadaire de l'Oeuvre de la propagation de la foi*, Paris.
- Michel, R. P. 1896, *Les Missions Latines en Orient, Revue de l'Orient Chrétien, Supplément Trimestriel*, 1re Année, Vol. I, Paris, 88-123.
- Nijeholt. L.-Martinus T. 1872, *Voyage en Russie, au Caucase et en Perse, dans la Mésopotamie, le Kurdistan, la Syrie, la Palestine et la Turquie: Exécuté Pendant les Années 1866, 1867 et 1868*. Tome 4, Paris.
- Nîmes, D. 1872, *La Semaine Religieuse de la Ville et du Diocèse de Nîmes*, Nîmes.
- Özcoşar, İ. 2009, *Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900)*, Mardin Üniversitesi Yayınları, Mardin.
- Öztürk, A. R. 2024, *Mardin İl Merkezinde Türbe Mimarisi*, Hacı Bayram Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Piolet, J. B. 1900-1903, *Les Missions Catholiques Françaises au XIXe Siècle*, Tome 1, Paris.
- Raphael, P. 1904, *Mission de Mésopotamie et d'Arménie Confiée aux Frères Mineurs Capucins de la Province de Lyon*, Éditions du Capucin.
- Sayılan, F. 1987, *Mardin Evleri*, Türkiye'miz, 7-49.
- Scheil, R. P. 1896, « Une Page de l'histoire de l'Église de Mardin au Commencement du XVIIe Siècle ou les Tribulations de Cas Elia ibn al-Osir Racontées par Lui-même Publiées d'après le Texte arabe », *Revue de l'Orient Chrétien, Supplément Trimestriel*, 1re Année, Vol. I, Paris, 43-87.
- Tfinkdji, J. 1913, *L'église Chaldéenne Catholique Autrefois et Aujourd'hui*, Paris.
- Vartanuş, A. Ç. 1999, “Melkon Tazbazya'nın Hayatı”, *Tarih ve Toplum, İletişim Yayınları*, Sayı :184, 239-247.
- URL 1 https://leonardmelki.org/article/9/%C3%A0-mardine/fr_10/02/2025
Erişim Tarihi. 02.12.2024.
- URL 2 https://www.deutschefotothek.de/documents/obj/71612106/df_a_0036887_001
Erişim Tarihi. 06.01.2025.
- URL 3 <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/43973>
Erişim Tarihi. 02.02.2025.

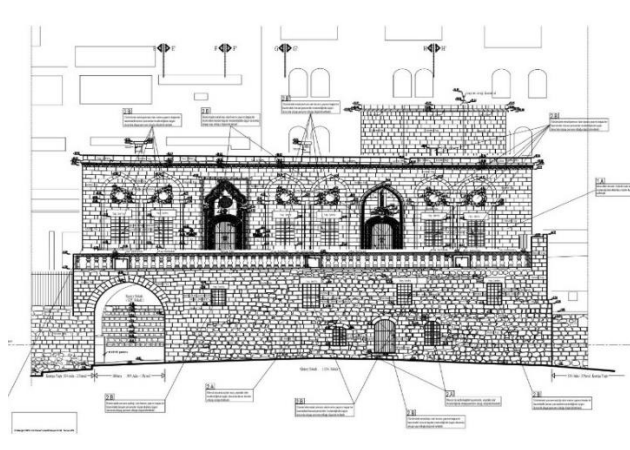
Çizim ve Görseller

Çiz. 1: Okul Binası, Zemin Kat Planı, (Mikail Oğuz, 2024)

Çiz. 2: Okul Binası, Birinci Kat Planı (Mikail Oğuz, 2024)

Çiz. 3: Okulun zemin ve birinci katının güney cepheleri (Mikail Oğuz, 2024)

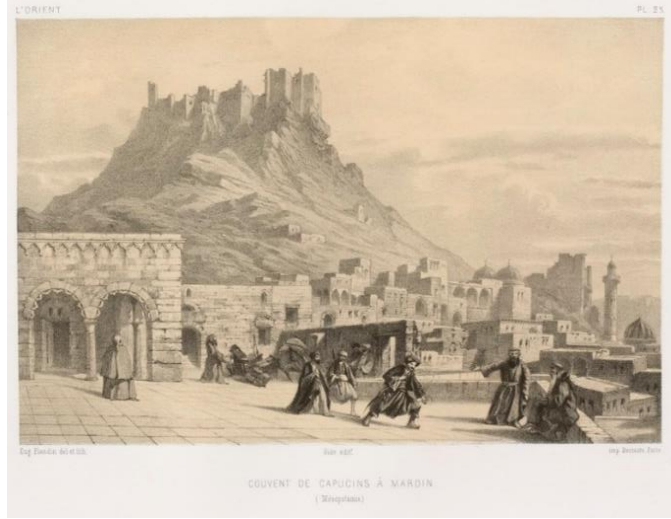

Fig. 1: Kapuçin Manastırının Gravürü (Eugène Flandin, 1853-1867)

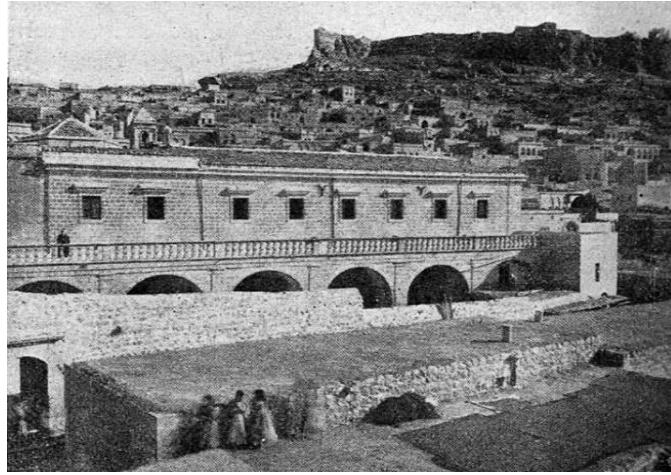

Fig. 2: Mardin'deki Kapuçin Rahiplerinin Manastırı (Yakın Doğu Kapuçinler Vadi-Provins Arşivleri, S. François Evi, Mteyleb, Lübnan, 1915 öncesi)

Fig. 3: Kapuçin Rahiplerinin Misyoner Binası, güneyden (Père Raphael, 1904)

Fig. 4: Mardin ve Kapuçin Misyoner Binasına ait kubbeli mekânın dıştan görüntüsü (Carl Unlig, 1918)

Fig. 5: Kapuçin Misyoner Binalarının Doėudan G r n m : Kilise ve Manastır (Carl Uhlig, 1918)

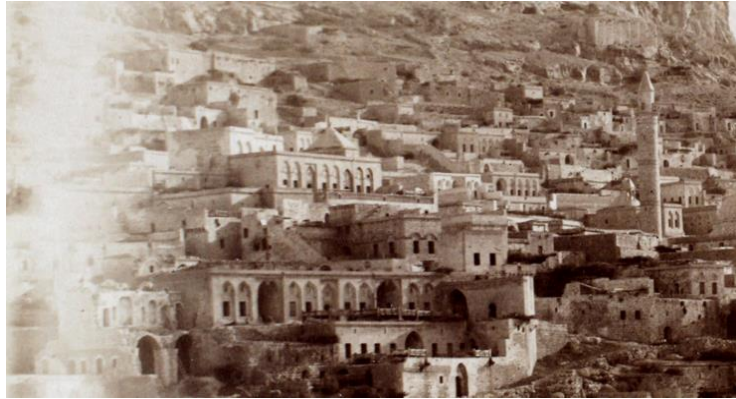

Fig. 6: Kubbeli Okul Binası ve Güneydoğusunda Latifiye Camii Görünümü (SALT Research)

Fig. 7: Cumhuriyet Meydanı ile Latifiye Camii görünümü (2025)

Fig. 8: Okul Binasının kuzey dış cepheden görünümü (2025)

Fig. 9: Zemin Kat iç mekan (2025)

Fig. 10: Zemin Kat iç mekan ve nişleri (2025)

Fig. 11: Zemin Kattaki Kuyu ve Şömine (2025)

Fig. 12: Zemin Kattan Terasa Çıkan Taş Merdivenler (2025)

Fig. 13: Birinci kat, teras ve güney dış cephesi (2025)

Fig. 14: Birinci kat, güney cephesi sol yöndeki kapı (2025)

Fig. 15: Birinci kat, güney cephesi sağ yöndeki kapı (2025)

Fig. 16: Birinci kat, iç mekan görüntüsü (2025)

Fig. 17: Birinci kat, iç mekan ve nişlerin görüntüsü (2025)

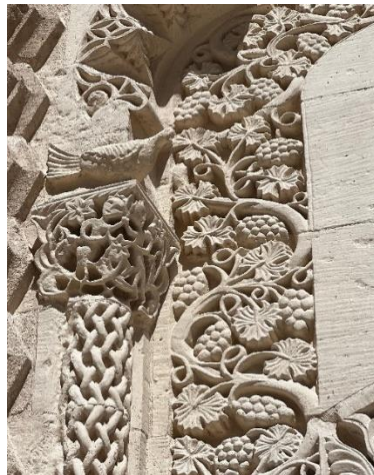

Fig. 18: Birinci kat, sol kapıdaki süsleme detayları (2025)

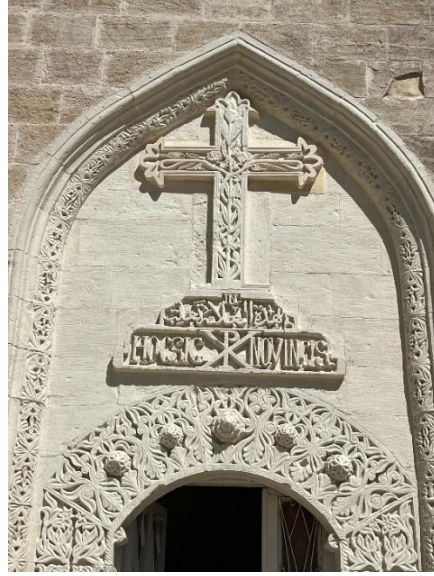

Fig. 19: Birinci kat, sağ kapıdaki süsleme ve kitabe detayları (2025)

Fig. 20: Birinci kat, kubbeli mekanın içten görüntüsü (2025)

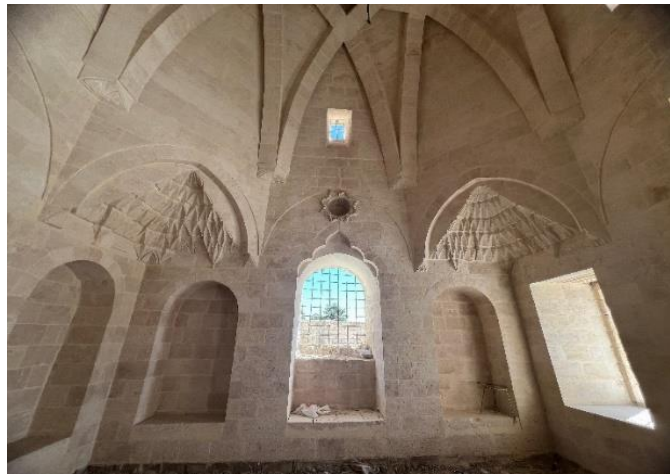

Fig. 21: Birinci kat, kubbeli mekanın içten doğu yönü (2025)